

Albert Camus, *L'Homme révolté*

Copyright © Éditions Gallimard, 1951
All rights reserved

© 2019 by Editura POLIROM, pentru traducerea
în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: *Trăsura Marelui Duce Serghei Mîbatlovici al Rusiei* (autor necunoscut)

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

CAMUS, ALBERT

Omul revoltat / Albert Camus; trad. din limba franceză
și note de Marina Vazaca, – Iași: Polirom, 2019

ISBN: 978-973-46-7991-1

I. Vazaca, Marina (trad.) (note)

821.133.1

Printed in ROMANIA

Albert Camus

Omul revoltat

Traducere din limba franceză și note
de Marina Vazaca

POLIROM
2019

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	9
<i>Introducere</i>	11
 I. OMUL REVOLTAT	21
 II. REVOLTA METAFIZICĂ	35
Fiii lui Cain	40
Negarea absolută	50
<i>Un om de litere</i>	52
<i>Revolta dandy-lor</i>	64
Refuzul mîntuirii	72
Afirmarea absolută	80
<i>Unicul</i>	80
<i>Nietzsche și nihilismul</i>	84
Poezia revoltată	101
<i>Lautréamont și banalitatea</i>	102
<i>Suprarealism și revoluție</i>	109
Nihilism și istorie	123
 III. REVOLTA ISTORICĂ	129
Regicizii	138
<i>Noua evanghelie</i>	141
<i>Uciderea regelui</i>	144
<i>Religia virtuții</i>	149
<i>Teroarea</i>	153

Deicizii	162
Terorismul individual	179
<i>Abandonarea virtuții</i>	181
<i>Trei posedați</i>	185
<i>Ucigașii delicați</i>	198
<i>Șigaliivismul</i>	209
Terorismul de stat și teroarea irațională	212
Terorismul de stat și teroarea rațională	224
<i>Profeția burgheză</i>	225
<i>Profeția revoluționară</i>	235
<i>Eșecul profeției</i>	250
<i>Împărăția scopurilor</i>	268
<i>Totalitatea și procesul</i>	277
Revoltă și revoluție	290
IV. REVOLTĂ ȘI ARTĂ	297
<i>Revoltă și roman</i>	305
<i>Revoltă și stil</i>	316
<i>Creație și revoluție</i>	321
V. GÎNDIREA DE AMIAZĂ	327
Revoltă și crimă	329
<i>Crima nihilistă</i>	332
<i>Crima istorică</i>	336
Măsură și nemăsură	345
<i>Gîndirea de amiază</i>	349
Dincolo de nihilism	354
APĂRAREA OMULUI REVOLTAT	361

În Seria de autor Albert Camus

au apărut:

Străinul

Ciuma

Fața și reversul

Exilul și împărăția

Vara

Nunta

Moartea fericită

Omul revoltat

în pregătire:

Actuale

Ce este un om revoltat? Un om care spune nu. Totuși, dacă refuză, nu renunță: este de asemenea un om care spune da, încă de la prima lui mișcare. Un sclav, care a primit ordine toată viața, dintr-odată consideră inacceptabilă o nouă poruncă. Dar care este conținutul acestui „nu“?

Înseamnă, de exemplu: „starea asta de lucruri durează de prea multă vreme“, „pînă aici, da, dincolo de asta, nu“, „mergeți prea departe“, „este o limită pe care nu o veți depăși“. În fond, acest nu afirmă existența unei frontiere. Găsim aceeași idee de limită în impresia revoltatului că celălalt „exagerează“, că-și extinde dreptul dincolo de o frontieră de la care un alt drept i se opune și îl limitează. Astfel, mișcarea de revoltă se sprijină, în același timp, pe refuzul categoric al unei intruziuni considerate intolerabile și pe certitudinea confuză a unei îndreptățiri, mai exact impresia revoltatului că este „îndreptățit să...“. Revolta este nedespărțită de sentimentul că, într-un fel, și pe undeva, el însuși are dreptate. Tocmai prin asta sclavul revoltat spune deopotrivă da și nu. El afirmă, în același timp cu frontiera, tot ceea ce bănuiește că poate și tot ceea ce vrea să păstreze dincoace de frontieră. El demonstrează, cu această încăpăținare, că există ceva pentru care „merită osteneala să...“, opune ordinii care îl oprimă un fel de drept de a nu fi oprimat dincolo de ceea ce poate să admită.

În același timp cu repulsia față de intrus, există în orice revoltă o adeziune completă și instantanee a omului la o anumită parte din el însuși. Prin urmare, face implicit să intervină o judecată de valoare, atît de puțin gratuită, încît o menține în mijlocul pericolelor. Pînă atunci tăcea cel puțin, abandonat acelei deznădejdi în care o condiție,

chiar și considerată nedreaptă, este acceptată. Să taci înseamnă să dai de înțeles că nu judeci și nu dorești nimic, și în anumite cazuri chiar nu dorești nimic. Dez-nădejdea, ca și absurdul, judecă și dorește totul, în general, și nimic, în particular. Tăcerea exprimă bine acest fapt. Dar din clipa în care vorbește, chiar și spunând nu, dorește și judecă. Revoltatul, în sens etimologic, face sînga-mprejur. Mergea sub biciul stăpînului. Iată-l că-i ține piept. Opune ceva care este preferabil altui lucru care nu este. Nu orice valoare atrage după sine revolta, dar orice mișcare de revoltă invocă tacit o valoare. Este cel puțin vorba de o valoare?

Oricît ar fi de confuză, din mișcarea de revoltă se naște o conștientizare: percepția, dintr-odată eclatantă, a faptului că există ceva în om cu care omul se poate identifica, fie și pentru o vreme. Identificarea aceasta nu era pînă atunci simțită cu-adevărat. Sclavul suporta toate excesele anterioare mișcării de insurecție. Adeseori se întîmplă chiar să fi primit fără să reacționeze ordine mai revoltătoare decît acela care îi declanșează refuzul. Făcînd dovadă de răbdare, le alunga poate în sinea lui, dar era, de vreme ce tăcea, mai preocupat de interesul lui imediat decît conștient de dreptul său. Odată cu pierderea răbdării, odată cu nerăbdarea, începe dimpotrivă o mișcare ce se poate extinde la tot ceea ce, înainte, era acceptat. Elanul acesta este aproape întotdeauna retroactiv. Sclavul, din clipa în care respinge ordinul umilitor al superiorului său, respinge în același timp însuși statutul de sclav. Mișcarea de revoltă îl duce mai departe decît se afla prin simplul refuz. Depășește chiar și limita pe care i-o fixa adversarului său, cerînd acum să fie tratat ca egal. Ceea ce era mai întîi o rezistență ireductibilă a omului se transformă în omul întreg care se identifică cu ea și se limitează la ea. Această parte din sine însuși pe care voia să o facă respectată o pune atunci mai presus de restul și o proclamă preferabilă oricărui

lucru, chiar și vieții. Ea devine pentru el binele suprem. Instalat mai înainte într-un compromis, sclavul se aruncă dintr-odată („de vreme ce așa este...”) în Totul sau Nimic. Conștiința iese la lumină odată cu revolta.

Dar se vede că este conștiință, în același timp, a unui tot, destul de obscur încă, și a unui „nimic” care anunță posibilitatea omului de a se sacrifica pentru acest tot. Revoltatul vrea să fie totul, să se identifice total cu acel bine de care a devenit dintr-odată conștient și care vrea să fie, în persoana lui, recunoscut și salutat – sau nimic, adică să se afle definitiv deposedat de către forța care îl domină. La limită, acceptă deposedarea extremă, care este moartea, dacă trebuie să fie privat de această consacrare exclusivă pe care o va numi, de exemplu, libertatea sa. Mai bine să moară în picioare decît să trăiască în genunchi.¹

Valoarea, potrivit autorilor consacrați, „reprezintă cel mai adesea o trecere de la fapt la drept, de la ceva dorit la ceva demn de dorit (în general prin intermediul lucrului îndeobște dorit)”². Trecerea la drept este manifestă, după cum am văzut, în revoltă. La fel și trecerea de la „ar trebui ca acest lucru să fie” la „aș vrea să fie”. Dar și mai mult, poate, acea noțiune a depășirii individului într-un bine de-acum înainte comun. Apariția lui Totul sau Nimic arată că revolta, contrar părerii obișnuite, și deși se naște în ceea ce este mai individual în om, pune la îndoială însăși ideea de individ. Dacă individul acceptă efectiv să moară, și se întîmplă să moară, în mișcarea revoltei sale, arată prin aceasta că se sacrifică în beneficiul unui bine despre care știe că este mai presus de propriul destin. Dacă preferă eventualitatea de a muri negării acelui drept

1. Formulă lansată de militanta comunistă Dolores Ibárruri Gómez (1895-1989), cunoscută ca La Pasionaria, membră a Comitetului Central al Partidului Comunist Spaniol (n.ed.fr.).
2. Lalande. *Vocabulaire philosophique* (n.a.). [Lucrarea citată apăruse în 1927.]

pe care îl apără înseamnă că îl plasează mai presus de sine. Acționează prin urmare în numele unei valori, confundă încă, dar pe care, cel puțin, i se pare că o împărtășește cu toți oamenii. Vedem că afirmarea pe care o implică orice act de revoltă se extinde asupra unui domeniu ce depășește individul în măsura în care revolta îl scoate din presupusa-i singurătate și îl înzestrează cu un motiv de acțiune. Dar este de pe acum important de observat că această valoare preexistentă oricărei acțiuni contrazice filosofii eminamente istorice, în care valoarea este cucerită (dacă se cucerește) la capătul acțiunii. Analiza revoltei conduce cel puțin la bănuiala că există o natură omenască, așa cum credeau grecii, contrar postulatelor gândirii contemporane. De ce să te revolți dacă în tine nu există nimic permanent care să merite păstrat? În numele tuturor existențelor deodată se ridică sclavul atunci când consideră că, prin cutare ordin, ceva din sine este negat, care nu-i aparține doar lui, ci este un loc comun unde toți oamenii, chiar și cel care îl insultă și îl oprimă, au pregătită o comunitate.¹

Două observații vor sprijini acest raționament. Mai întâi că mișcarea de revoltă nu este, în esența ei, o mișcare egoistă. Poate negreșit să aibă determinări egoiste. Dar omul se va revolta la fel de bine împotriva minciunii și împotriva oprimării. Apoi, pornind de la aceste determinări, și în elanul său cel mai profund, revoltatul nu cruță nimic de vreme ce pune totul în joc. Fără îndoială că el pretinde respect pentru sine, dar în măsura în care se identifică cu o comunitate firească.

1. Comunitatea victimelor este aceeași care leagă victima de călău. Dar călăul nu știe acest lucru (n.a.). [Vezi și seria de articole grupate sub titlul „Nici victime, nici călăi” și reluate în 1950 în „Actuale”, care constituie o etapă în conceperea *Omului revoltat*.]

Apoi că revolta nu se naște doar, și neapărat, la cel oprimat, ci că ea poate să se nască și ca urmare a spectacolului oprimării căreia un altul îi este victimă. Există prin urmare, în acest caz, o identificare cu celălalt individ. Și trebuie precizat că nu e vorba de o identificare psihologică, subterfugiu prin care individul ar simți în imaginație că împotriva lui este îndreptată ofensa. Se poate întâmpla, dimpotrivă, ca omul să nu suporte să vadă cum altora li se aduc ofense pe care el însuși le-a suportat fără revoltă. Sinuciderile de protest, la ocnă, în rîndul teroriștilor ruși ai căror camarazi erau biciuiți ilustrează acest măreț impuls. Nu e vorba nici de sentimentul comuniunii de interese. Se poate să ni se pară revoltătoare, într-adevăr, nedreptatea impusă unor oameni pe care îi considerăm adversari. Există doar identificare de destine și luări de poziție. Individul nu este prin urmare el însuși acea valoare pe care vrea să o apere. E nevoie, cel puțin, de toți oamenii ca să o alcătuiască. În revoltă, omul se depășește în altul și, din acest punct de vedere, solidaritatea umană este metafizică. Deocamdată nu este vorba decît de acea solidaritate care se naște în lanțuri.

Se mai poate preciza aspectul pozitiv al valorii presupuse de orice revoltă prin comparația cu o noțiune exclusiv negativă precum cea a resentimentului, așa cum a definit-o Scheler¹. Într-adevăr, mișcarea de revoltă este mai mult decît un act de revendicare, în sensul tare al cuvîntului. Resentimentul este foarte bine definit de Scheler ca o autointoxicare, secreția nefastă, în mediu închis, a unei

1. *L'Homme du ressentiment*, N.R.F. (n.a.). [Această lucrare a lui Max Scheler, *Omul resentimentului*, a cunoscut trei variante, în 1912, 1913 și 1919, cu titlul definitiv *Vom Umsturz der Werte* (*Despre răsturnarea valorilor*). Camus a citit traducerea versiunii din 1913, publicată de Editura Gallimard în 1933. Pe aceasta o citează în nota sa.]

nepuțințe prelungite. Revolta, dimpotrivă, fracturează ființa și o ajută să dea pe dinafară. Eliberează valuri care, din latente, devin furioase. Scheler însuși pune accentul pe aspectul pasiv al resentimentului, remarcând locul important pe care îl ocupă în psihologia femeilor, sortite dorinței și posesiunii. La sursa revoltei se află, dimpotrivă, un principiu de activitate supraabundentă și de energie. Scheler are de asemenea dreptate să spună că invidia nuanțează puternic resentimentul. Dar invidiezi ceea ce nu ai, pe când revoltatul apără ceea ce este el. Nu reclamă doar un bun pe care nu-l posedă sau de care ar fi fost frustrat. Ținta lui este să obțină recunoașterea unui lucru pe care îl are, care a fost deja recunoscut de el, în aproape toate cazurile, ca fiind mai important decât ceva ce ar putea invidia. Revolta nu este realistă. Tot potrivit lui Scheler, resentimentul, după cum se formează într-un suflet tare sau slab, se transformă în arivism sau în acreală. Dar, în ambele cazuri, omul vrea să fie altul decât este. Resentimentul se îndreaptă întotdeauna împotriva lui. Revoltatul, dimpotrivă, refuză în primă instanță să se atingă cineva de ceea ce este el. Luptă pentru integritatea unei părți din ființa lui. Nu caută mai întâi să cucerească, ci să impună.

Se pare, în fine, că resentimentul se delectează dinainte cu o durere pe care ar vrea s-o știe resimțită de obiectul ranchiunei sale. Nietzsche și Scheler au dreptate să identifice o frumoasă ilustrare a acestei sensibilități în pasajul în care Tertulian își informează cititorii că, pentru preafetricii din ceruri, cea mai mare sursă de fericire va fi vederea împăraților romani mistuiți de flăcările iadului. Fericirea aceasta este și a oamenilor de bine care se duceau să asiste la executarea pedepselor capitale. Revolta, dimpotrivă, în principiul său, se limitează să refuze umilirea, fără să o ceară pentru celălalt. Acceptă chiar durerea pentru sine, doar să-i fie păstrată integritatea.

Este așadar de neînțeles de ce Scheler identifică în mod absolut spiritul de revoltă cu resentimentul. Critica pe care

el o face resentimentului în umanitarism (despre care vorbește ca de o formă necreștină a iubirii dintre oameni) s-ar aplica poate anumitor forme vagi de idealism umanitar, sau tehnicilor terorii. Dar se înșală în ceea ce privește revolta omului împotriva condiției sale, a mișcării care îl ridică pe individ pentru apărarea unei demnități comune tuturor oamenilor. Scheler vrea să demonstreze că umanitarismul se însoțește cu ura față de lume. Iubim omenirea în general pentru a nu trebui să iubim ființele în particular. Ceea ce este drept, în anumite cazuri, și îl înțelegem mai bine pe Scheler când vedem că, pentru el, umanitarismul este reprezentat de Bentham și de Rousseau. Dar pasiunea omului pentru om se poate naște din altceva decât din calculul aritmetic al intereselor, sau dintr-o încredere, de altfel teoretică, în natura umană. Față de utilitariști și de preceptorul lui Emil există, de exemplu, acea logică întru-chipată de Dostoievski în Ivan Karamazov, care merge de la mișcarea de revoltă la insurecția metafizică. Scheler, care știe acest lucru, rezumă după cum urmează o astfel de concepție: „Nu există pe lume destulă iubire ca să o risipim pe altceva decât pe ființa omenească“. Chiar dacă propoziția ar fi adevărată, disperarea amețitoare pe care o presupune ar merita altceva decât disprețul. De fapt, ea refuză să țină seama de sfîșierea specifică revoltei lui Karamazov. Drama lui Ivan se naște, dimpotrivă, din faptul că există prea multă iubire fără obiect. Hotărîm atunci să transferăm iubirea aceasta neîntrebuintată, Dumnezeu fiind negat, asupra ființei omenești în numele unei generoase complicități.

În cele din urmă, în mișcarea de revoltă așa cum am considerat-o pînă acum, omul nu alege un ideal abstract, din uscăciune a inimii, și într-un scop de revendicare sterilă. Omul pretinde să se aibă în vedere ceea ce, în el, nu poate fi redus la idee, acea parte de căldură care nu poate servi la nimic altceva decât la a fi. Asta să însemne

Resurse pentru tine
Oare că nici o revoltă nu este încărcată de resentiment?

Nu, și o știm prea bine în veacul ranchiunelor. Dar trebuie să luăm noțiunea în accepția ei cea mai largă ca să nu o trădăm și, din această perspectivă, revolta depășește resentimentul pe toate părțile. Atunci când, în *La răscruce de vânturi*, Heathcliff îi preferă lui Dumnezeu iubirea pentru Cathy și cheamă iadul ca să fie unit cu cea pe care o iubește, nu vorbește doar tinerețea lui umilă, ci experiența arzătoare a unei vieți întregi. Același impuls îl determină pe Meister Eckhart să spună, într-un surprinzător acces de erezie, că preferă iadul cu Iisus decât cerul fără El. Este însuși impulsul iubirii. Nu putem insista îndeajuns, împotriva lui Scheler, asupra afirmării pătimășe care străbate impulsul revoltei și care îl deosebește de resentiment. Aparent negativă, pentru că nu creează nimic, revolta este profund pozitivă pentru că revelează ceea ce, în om, rămîne mereu de apărat.

Dar, în fine, revolta aceasta și valoarea pe care o vehiculează nu sînt oare relative? Odată cu schimbarea epocilor și a civilizațiilor, rațiunile pentru care omul se revoltă par a se schimba. Este evident că un paria hindus, un războinic din Imperiul Incas, un primitiv din Africa Centrală sau un membru al primelor comunități creștine nu aveau aceeași idee despre revoltă. S-ar putea chiar stabili, cu o probabilitate foarte mare, că noțiunea de revoltă nu are sens în aceste cazuri anume. În același timp, un sclav grec, un șerb, un condotier din Renaștere, un burghez parizian din timpul Regenței, un intelectual rus din anii 1900 și un muncitor din zilele noastre, chiar dacă s-ar putea deosebi prin rațiunile revoltei, ar fi perfect de acord în privința legitimității. Altfel spus, problema revoltei nu pare a căpăta un sens precis decât în interiorul gândirii occidentale. Am putea fi încă și mai expliciti observînd, odată cu Scheler, că spiritul de revoltă se exprimă greu în societățile unde

inegalitățile sînt foarte mari (regimul castelor hinduse) sau, dimpotrivă, unde egalitatea este absolută (anumite societăți primitive). În societate, spiritul de revoltă nu este posibil decât în grupuri în care o egalitate teoretică acoperă mari inegalități concrete. Problema revoltei nu are sens, prin urmare, decât în cadrul societății noastre occidentale. Am putea fi astfel tentați să afirmăm că are legătură cu dezvoltarea individualismului, dacă observațiile precedente nu ne-ar fi pus în gardă împotriva acestei concluzii.

În mod evident, tot ceea ce putem extrage din observația lui Scheler este efectiv că, prin teoria libertății politice, există, în interiorul societăților noastre, o creștere în om a noțiunii de om și, prin practicarea acestei libertăți, o insatisfacție corespunzătoare. Libertatea de fapt nu a crescut proporțional cu conștiința pe care omul a dobîndit-o în legătură cu ea. De aici nu putem deduce decât următorul lucru: revolta aparține omului informat, care posedă conștiința propriilor drepturi. Dar nimic nu ne permite să spunem că este vorba doar de drepturile individului. Dimpotrivă, se pare chiar, prin solidaritatea deja semnalată, că este vorba de o conștiință din ce în ce mai largă pe care specia umană o dobîndește față de sine de-a lungul propriei aventuri. De fapt, nici supusul incas, nici paria nu își pun problema revoltei, pentru că a fost deja rezolvată pentru ei într-o tradiție, și înainte ca ei să și-o fi putut pune, răspunsul fiind sacral. Dacă în lumea sacră nu găsim problema revoltei, nu găsim de fapt nici o altă problematică reală, toate răspunsurile fiind date deodată. Metafizica este înlocuită de mit. Nu mai există interogații, există doar răspunsuri și comentarii eterne, care pot fi metafizice. Dar înainte ca omul să intre în domeniul sacru-lui, însă la fel de bine și ca să intre în acest domeniu, sau de îndată ce iese din el, sau ca să iasă din el, este interogație și revoltă. Omul revoltat este omul plasat înainte sau după sacru, și dedicat revendicării unei ordini